

Štolbová, Eva

Dominik Tatarka, odkaz a dnešek

In: *Dominik Tatarka v souvislostech světové kultury: (jazyk - styl - poetika - politika)*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenková, Anna (editor). V Tribunu EU vydání první Brno: Tribun EU, 2013, pp. 173-181

ISBN 978-80-263-0385-5

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81539>

Access Date: 12. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Dominik Tatarka, odkaz a dnešek

EVA ŠTOLBOVÁ (PRAHA)

Klíčová slova

vzpomínky, intenzivní kontakty s Tatarkou, *Navrávačky*

Key words

recollections, intensive contacts with Tatarka, *Navrávačky*

Abstrakt

Stat' vychází z autentických vzpomínek spisovatelky na několikaleté intenzivní vztahy s Dominikem Tatarkou ke konci jeho života. Opírá se o nikde nepublikované spisovatelovy výroky a zážitky, zaznamenané na audiokazetách, z nichž vyšla publikace *Navrávačky*. Stat' se zabývá rysy jeho osobnosti, živelnou zvědavostí, vztahem k jazyku, specifickou tvorbou a pokouší se pohlížet na Tatarku z hlediska současnosti.

Abstract

The present article contains the authentic memoirs of the author concerning several years of her intensive contacts with Dominik Tatarka towards the end of his life. It is based on the hitherto not published writer's statements and experiences recorded on audiocassettes the results of which were Publisher in the book *Navrávačky*. The contribution deals with some features of his personality, with his spontaneous curiosity, his relation to language, with the specific features of his work; it represents an attempt at observing Tatarka from the standpoint of the present time.

Máme jedinečnou příležitost ověřit si, zda slova o nesmrtelnosti a věčném odkazu jedince nejsou lichá.

Dominik Tatarka říkal: „*Zbožňujem všetko, čo je pravé.*”

Jeho odkaz je pravý a jeho nesmrtelnost je v této chvíli ověřena téměř čtvrt stoletím.

Nám všem, dosud žijícím, podařila se úžasná věc.

Zažili jsme přeměnu společenského řádu, absolutní výměnu ideologie, před našima očima se uskutečnil zánik jedné a nastolení druhé, diamet-

rálně odlišné lidské vize o spravedlivé společnosti.

Politické uspořádání se změnilo, instituce padly a jiné zanikly, otázkou zůstává, zda se proměnili lidé.

Vracím se k Tatarkovi.

Ti, kteří měli štěstí pobývat v jeho blízkosti, nažívat, jak on říkal, obcovali s člověkem, osobností, jaké bychom si přáli mít kolem sebe dnes.

Osobnost vždy svobodná

Dominik Tatarka žil po celý svůj věk omezován neblahými okolnostmi: 1. světová válka mu vzala otce a uvrhla jeho matku do hmotných starostí, 2. světová válka zkomplikovala situaci jeho národa a odvedla mladého nadějného muže od studií na pařížské Sorbonně.

Vítězství nad fašismem přineslo za krátkou dobu mnohem horší podobu knuty – totalitní komunistickou doktrínu a s ní nesmyslnou tezi o buržoazním nacionalismu.

Středoškolský profesor Tatarka vzdělaný například i pražskou Karlovou univerzitou mohl tak za svého života vcelku jen deset let svobodně učit a kulturně působit.

V posledních letech byl omezován i ve volném pohybu po republice a svobodné, necenzurované korespondenci.

Měl zdravotní trápení, které mu také ztěžovalo komunikaci, tělesnou nezávislost na cizí pomoci i ztrpčovalo každodenní drobné radosti z chůze v přírodě a zahradničení.

Přesto byl člověkem svobodným.

Byl osobností, která inspirovala celé své okolí, mladé lidi, na velkou dálku vysílala pozitivní signály; zlostil se, ale nenaříkal.

Dnes lidé opouštějí své posty, divadelní ředitelé, galeristé, vydavatelé padají pro nedostatek peněz. Odkdy je však kultura, sport, výchova a vzdělání jen otázkou peněz?

Tatarka měl nicotnou penzi, žádné auto, žádnou chatu, jen starý psací stroj a vytvářel neustále neopakovatelné hodnoty, plody svěžího a moderního myšlení. Dumal a formuloval nezávisle, dokonce i na disentu.

Říkal: „*Vždy musí být něco, čo nás presahuje, čo je ponad tým.*”

Mohl by být v tomto směru vzorem hmotné nezávislosti, odpoutanosti od přizemních, konzumních požadavků doby.

Seznámení

S Dominikem Tatarkou jsem se poznala jako obdivovatelka, nadšená

čtenářka jeho díla *Písačky*, které jsem četla v samizdatové podobě. Ludvík Vaculík mi předal jeho bratislavskou adresu Mišíkova 16. Napsala jsem mu a před prvním osobním setkáním proběhlo mezi námi pět obsáhlých dopisů, od druhého již milostných, aniž bychom znali svůj věk a podobu.

Protiklady, které by nesourodou dvojici mohly rozdělovat, přimykaly nás naopak úžeji k sobě:

Češka a Slovák, muž a žena, městská holčička a gazdovský synek, pasák krav, já individuální odpůrce totalitního režimu, on slavný a uznávaný chartista, neúnavná šoférka a neřidič, celoživotní abstinentka a zdatný pijan, Pražáčka a Bratislavčan.

Patřila jsem k okruhu jeho lásek. V letech 1985 až 1989 jsem za ním jezdila do Bratislavy každých čtrnáct dní pověstnou dálnicí D1. Moje auto Škoda 105 barvy champagne nás jako zázrakem nikdy nezklamalo. Jeho číslo ACH 70 - 15 považoval Dominik za symbolické. Často opakoval: „*Presne takto sa cítim!*” Tento všemi opovrhovaný vůz nám dával křídla a pomohl naplnit všechny Tatarkovy tajné sny.

Navštívili jsme několikrát Prahu, můj domov se dvěma dospělými dětmi a jejich mladými přáteli. Doma žil i můj invalidní otec, který měl s Tatkou mnoho společného. Tatínek byl před válkou šéfredaktorem časopisu *A-Zet* v Žilině, kde D. T. učil. Prý jsem tehdy jako pětiletá perfektně mluvila Slovensky. Dominik mi později ukazoval kavárnu, kam můj otec chodíval.

V Praze jsme se zúčastnili schůzek literární disidentské obce a v létě i natáčení amatérského filmu *Ať žije Fronda* v Bezejovicích, kde jsem poznala Václava Havla. Točilo se pro Originální videojournal podle scénáře Lenky Procházkové. Sešli se tu přátelé literáti z Bratislavy, Brna i Prahy.

Dominik si přál navštívit Kuks. Opět jsem měla tu jedinečnou příležitost pozorovat ho, jak prožívá umění.

Byli jsme spolu také v Gottwaldově – Zlíně, městě mého dětství. Dominik zde poznal mého strýce, pravého baťovského obuvníka, který na D. nesmírně zapůsobil. Tatarka pozorně naslouchal láskyplnému vyprávění o detailech strýčkovy práce tuplovače u běžícího pásu. Říkal: „*Vieš, toto je pre mňa ozajstný robotník.*”

Byli jsme v Malackách, Trenčíně, Ladcoch u jeho sestry Žofie, v Martině, Považské Bystrici a Plevníku, Tatarkově rodišti, ale hlavně v Žilině, kde jsme neuvěřitelnou náhodou objevili ateliér Andreje Barčíka. V Praze jsme se zúčastnili pohřbu Jaroslava Seiferta jak v Domě umělců, tak i v

kostele Sv. Magdalény v Břevnově.

Zvláštním fenoménem byla dálnice a mnohá její odpočívadla, zvláště pak milované zastavení U devíti křížů. Zde měli vždy dobré jídlo, třeba i ve čtyři ráno.

Poslední cestu konala moje Škodovka dne 15. května 1989 na Dominikův pohřeb. Posádku tvořila Lenka Procházková s dcerou Marií, dále moje dcera Eva a na zpáteční cestě i hlava Českých dětí Petr Placák.

Osobnost a charakter

Některé Tatarkovy rysy hodné povšimnutí – zvláště dnes.

Jeho evropanství, jeho úcta k národům tohoto kontinentu vyplývaly z poznání. Dominik hodně cestoval a rád do hloubky studoval příslušníky různých národů. Znal jejich zvyky, víru, literární i výtvarnou tvorbu a uměl například kouzelně mluvit o vzhledu – o vkusu žen z rozmanitých zemí.

Jednou jsem mu řekla: „*Ale ty jsi opravdu nacionalista. Jak ty se raduješ z úspěchu každého Slováka.*”

Zatvářil se smrtelně vážně a odpověděl: „*A Lotyša nie? A Litevca nie? A Poliaka nie? Tak vidíš.*”

Vyprávěl mi úchvatně o Mongolech, o recepční v severní Africe, která ho zachránila před migrénou tím, že ho oblékla do burnusu s kapucí.

Zbožňoval Karola Wojtyłu, nosil u sebe jeho verše.

Rád se zabýval jazykem – často se jednalo o poněkud zcestnou etymologii. Například Jadlovnícky potok odvozoval od slova „jadlo“. Přeli jsme se o ni. Srovnával kořeny indoevropské i slovanské. Obdivoval jednoduhost a vtípnost některých vyjádření, pro něž čeština nebo slovenština neměla ekvivalent. Jeho nejmilejší knihou v poslední době byl Benvenistův slovník institucí.

Miloval jména, příjmení. Měl vypracovanou filozofii, která občas i fungovala. Se svým jménem byl pro zdobnělinu trochu nespokojený, proto si rá říkal Tatár. Jeho rod pocházel z obce Skalité, kde bylo Tatarků mnoho, proto se rozlišovali takzvanými špicovými jmény. Dominik byl po matce Tatarka Časnocha, po otci Tatarka Greš.

V některých svých prózách vystupuje jako Bartolomej Slzička.

Největší radost mu udělal jeho zeť se svým jménem Kareninovič.

Předobrazem hrdiny jedné Tatarkovy prózy je John Menkina. Jmenoval se tak jeho strýc – amerikán. Tatarkovská roztomile zcestná etymologie spojovala jeho jméno s duševní křehkostí, jakousi měkkostí toho-

to obratného chicagského řezníka.

S Tatarkou byla spojena živelná zvědavost. Požitek z poznání, z pronikání do podstaty věci, z informace.

Vyprávěla jsem mu s nadšením o Formanových *Vlasech – Hair*. Překvapil mne. Znal ho z vídeňského televizního vysílání.

Znal současnou japonskou prózu, ale také mladé slovenské prozaiky.

Odehrála se i dojemná scéna. Já často mluvím o Máchovi. Dominik mě jednou nečekaně požádal: „Ty, *daj mi prečítat' ešte raz tohto Máchu. Už som akosi zabudol.*”

Jsem odchovancem profesora Felixe Vodičky, který se hluboce zabýval tímto básníkem hlavně v souvislosti s jambem. To bylo něco pro Dominika Tatarku!

Další úctyhodný rys jeho osobnosti viděný zvláště z perspektivy současných reprezentantů kultury a politiky je pravost proklamovaných tezí a vztahů. Tatarka hodně teoretizoval, přímo kázal o porozumění mezi národy, o vzájemném pochopení a respektu.

Sám se podle toho důsledně choval. Nikdy se nevyslovil o některém národě nenávisťně jen pro jeho nacionální charakteristiku. Zájem je vždy nejlepším základem pravé lásky a úcty. Na něm Tatarka stavěl.

Hovořil a psal také o společenství obce. Kdo se začte do jeho děl s touto tematikou i do patričních pasáží v *Navrávačkách* a srovná jeho životní osudy, konkrétní gesta a kroky, pozná, že autor nelže a je vskutku pravý.

Dominik Tatarka měl vytříbený vkus, byl vybíravý i v přátelích, miloval kvalitní látky z pravých surovin, ušlechtilé boty, dobré jídlo. Paradoxně zemřel na následky dlouholetého hladovění.

Sem patří i další fascinující rys, schopnost manipulovat se svým tělem. Protestovat tělem.

Dominik se rozhodl hladověním vzdorovat samotě, osudové nespravedlnosti, odcizení rodiny a nepohodlí, které mu přinesl věk a zdravotní potíže.

Dominik Tatarka se vyznačoval úžasnou znalostí výtvarného umění. V galeriích byl neobyčejně vnímavým divákem, ačkoli sotva stál opíraje se o hůl.

Měl hluboké pochopení pro modernu. V dobách nejtvrdší totality se podílel na znamenitém manifestu skupiny Galandovců.

Andrej Barčík a Vladimír Kompánek byli jeho žáky na gymnáziu. Sama jsem ho seznámila se sochařkou Marií Birchler-Suchánkovou v Černošicích. Odebral se nahoru a tam několik hodin studoval její malby.

Jeho vskutku ležerní vztah k penězům musel každého vyděsit a zároveň fascinovat.

V roce 1988 se Dominik Tatarka stal prvním nositelem Ceny Jaroslava Seiferta. Finanční prostředky obhospodařoval profesor František Janouch ve Švédsku. Byla jsem pověřena Ludvíkem Vaculíkem, abych přivezla z Bratislavy od Dominika vlastnoruční podpis plné moci. Tatarka žádné peníze nechtěl. Přijala nás jeho sestra, Dominik se rozjařil a ve velké euforii nadepsal rozmáchlými písmeny: Plná moc, přičemž nad "c" umístil obrovský háček. O peníze nestál. Navrhla jsem tedy přátelům, aby mu z ciziny obstarali vzácné knihy o výtvarném umění. Z těch se opravdu radoval.

Vztah k ženám

V životě Dominika Tatarky hrály ženy nesmírně významnou roli. Miloval a uctíval svou matku, svých šest sester – on byl jediným mužem v celé tatarkovské rodině. Žena Věra mu dala dvě krásné a nadané děti.

Dominik Tatarka byl vášnivým mužem, v jeho životě tedy vystupovaly i milenky, které byly bezpochyby součástí literární inspirace.

Tatarka jako vyznavač spolunažívání rodiny, obce, pokrevnosti, rodové pýchy byl velmi hrdý na své příbuzné, zvláště ženy, které vynikaly tělesnou krásou – například jeho sestřenice Mária v Čiernem u polských hranic, kterou jsme navštívili, i jeho neteř, Magda Stančová, ředitelka školy v Tatarkově rodišti Plevníku na Považí.

Úcta k matce ho vedla k pokornému a zbožnému vztahu i k ženám v prchavých láskách. Pro mne jako pro čtenářku, která byla mimochodem jeho kolegyní – profesorkou češtiny –, bylo zajímavé pozorovat obraz ženy – milenky v literární podobě. V poslední próze *Neslovný příběh* jsou hlavními hrdinkami dvě Francouzky, Sabine Bollack a žena jménem Mo.

Současnost prožívaná se mnou začala se pomalu vlínat do příběhu, zvláště do líčení pocitů, popisu vzhledu a okolností.

Dílo

Tím se dostáváme k rozboru umělcova přístupu ke skutečnosti. Pohleďme na soupis jeho děl. Už z názvů si můžeme snadno udělat obrázek,

čím v určitém období žil a jak na svět tehdy reagoval.

První próza se jmenuje *V úzkosti hľadania*. Ano, hledal odpovědi, hledal sám sebe. Okolí cestu k řešení nijak neusnadňovalo. Matka mu dala jméno Dominik s představou, že bude jednou knězem. Vyprávěl mi půvabnou historku, jak coby pasáček krav lítal s ostatními kluky po lese a lovil mladé vrány. Houpal se v koruně stromu z jedné větve na druhou celý od smůly. Příběhly sestry, odvěkly ho domů, vydrhly a čistě oblékly, neboť se měl dostavit k biskupu Kmeťkovi na nitranský hrad.

Jedenáctiletému nadanému a pěknému chlapci položil pan biskup hned na začátku otázku, která si žádala obezřetnosti: „*Domino, chceš krásnu knihu alebo zmrzlinu?*”

Dominik, taktik a opatrník, požádal o knihu na prohlížení.

„*Dostaneš oboje.*”

Na konci audience však přišla další otázka: „*Co považuješ za nejdůležitější u kněze?*”

Na jedenáctiletého karpatského pastiera odpověděl vznešeně: „*Čistotu.*”

„*Nie, nie, chlapček... Poslušnosť.*”

To se ovšem Dominikovi příliš nelíbilo.

Kněží nebyli jediní, kteří jej ovlivňovali. Jako vyspělejší student potkával před trenčinskou textilní továrnou Tiberghien et fils francouzské dělníky, kteří odebírali levicový tisk a ochotně ho seznamovali se svými názory. Tehdy vystoupil z církve. Nedivme se tedy, že další z jeho knih nese dvojznačný název *Farská republika*. Mezi ní a jeho prvotinou ještě vlaje půvabná *Panna zázračnica*, údajně první nadrealistická próza na Slovensku.

Podobně laděná jsou i *Prútené kreslá*. Autor je vždy zasažen láskou ženy, jejím odchodem nebo ztrátou, které vynutila politická situace. Citová zranitelnost, delikátnost i určitý nebojovný ostych se prazvláštně pojí s Tatarkovou zbojnickou náturou a osobní neohrožeností.

Putujme dále po názvech spisovatelových děl: *Démon súhlasu*.

Zde došlo k určitému jiskření. V prvé řadě mezi mnou a Dominikem. Já se totiž neztotožňuji s tím, že většina národa za totality souhlasila. Ne. V tohoto démona já nevěřím.

Další střet mečů, třebaže skrytý, nastal mezi Dominikem Tatarkou a Václavem Havlem, který k *Démonu súhlasu* napsal předmluvu nazvanou *Výkřik prozření*.

„Číže ja som bol slepý a teraz som akosi prozreľ?“ Tatarka byl dotčen. Svěřil se mi s tím.

Následují geniální *Písačky*. Povšimněme si dobře lehce znehodnocujícího názvu. Teď už to tedy budou jen takové nějaké písáčky? Autor by nás chtěl do tohoto rozpoložení uvést. Nezapomeňme však také na nezbytnou koketerii, která je na dně duši každého literáta. Je i zde.

Písačky jsou upřímné, skvostně komponované, svrchovaně moderní, jazykově propracované, opojné. Nejsou nikterak cestou z kopce. Naopak.

Přeskočme *Navrávačky*, vrátíme se k nim.

Poslední Tatarkovo dílo nese prozatímní název *Neslovný príbeh*. Pracoval na něm po celou dobu naší známosti. Jsem jeho první čtenářkou. Po autorově smrti jsem rukopis odevzdala slovenské kulturní obci zastoupené Petrou Bombíkovou.

Jedná se o pozoruhodný literární útvar – autobiografický milostný příběh psaný nevidanou uměleckou formou, související s Tatarkovou bezvýchoďnou osobní situací. Rozsáhlá novela má téměř patnáct začátků – rozvíjejících se, nabalovaných dalšími podrobnostmi, pocity a úvahami, nemá však žádného pokračování, nemá vyústění, nemá konec. Tak jako Dominikův životní úděl. Uměleckou metodou novela připomíná Ravelovo *Bole-ro*. Dílo je plné jazykových experimentů, novotvarů, moderní obraznosti, osobní otevřenosti. Statečnosti i zoufalství. Je úchvatné! Čtenářská veřejnost se má na co těšit, až jednou vyjde.

Navrávačky

Navrávačky – název vznikl jako pendant k *Písačkám*. Jazykovědci by o něm řekli, že je poněkud neústrojný. Vymysleli jsme jej s Dominikem společně a zůstalo už při něm. *Navrávačky* jsou doslovným přepisem dvaceti audiokazet, jež tvoří přesně patnáct hodinových a pět devadesátiminutových rozhovorů Evy Štolbové s Dominikem Tatarkou.

Dominikovi už příliš nesloužily prsty, na stroji míval časté překlepy. Přesto ještě toužil tolik toho říci. Zvláště zachytit svou životní zpověď, vyznání i zpytování hříčů, snad i ospravedlnění některých osudových kroků. Rád formuloval své postoje a byl vděčen za pozorného posluchače, jímž jsem bezpochyby byla. První polovinu, snad nejspontánnější, nejvíce strhující, neboť se týkala jeho dětství a mládí v rodném Považí mezi Váhem a dvěma vrchy Maníny, slyšela jsem od něj již z prostého vyprávění rok předem.

Pak jsme objevili nahrávací přístroj. Patřil mým dětem a první stisknutí tlačítka bylo náhodné.

Dominik si přístroj oblíbil. Byla to velká stříbrná bedna, kterou jsme zahalenou ve svetrech pronášeli recepce hotelů na svých výletech. Připomínám, že audiokazety byly tehdy tuzexovým zbožím, a tudíž velmi vzácné. Přispívali nám všichni, přetáčeli jsme kdeco, Sabine nám dokonce z Paříže po neznámém kurýrovi poslala mikrofon a na přímluvu Ludvíka Vaculíka posléze i profesor Vilém Prečan dodal čtyřicet osm kazet. To již byly *Navrávačky* hotové.

Rok jsme jezdili a nahrávali na autentických místech i v klidu pražského bytu. Další rok jsem pak nahrávky přepisovala. Prošly několika okleštěnými vydáními, až nakonec v roce 2000 se díky obětavé a velmi zasvěcené editorské práci Norberta Gašaje dočkaly úplného a jak říká Gašaj nezmanipulovaného vydání.

Vzácné dopisy

Žijeme v době, kdy každé dítě vládne mobilem a píše SMS zprávy. Dopisy si již nepíšeme. Rukopisná korespondence je pokladem, který s dojetím bereme do rukou.

Dominik Tatarka psaní dopisů miloval. Projevoval se i výtvarně. Každý dopis ho uváděl do vytržení, psal exaltovaně, nejen ženám, ale i mužským přátelům. První písmeno v oslovení vždy rozmáchle zveličoval a graficky ztvárňoval. Až jsem zažárčila, když jsem v Barčíkově ateliéru narazila na Tatarkův vroucí dopis s obrovským A (Andrej) v podobě Eiffelovy věže. Moje E na začátku často mívalo podobu ženských vlnů. Převal mé knihy *Lamento* je celý utvořen z rukopisného dopisu Dominika Tatarky.

Na závěr zbývá snad jen vyjádřit vděčnost, že nám bylo dáno dlít v jeho společnosti a dodnes se radovat z hloubek jeho díla.

Dominik Tatarka nikdy nezůstal dlužen odpověď. Zamýšlel se dlouze, hovořil pomalu, ale co řekl, stálo za to: „*Tu nejde o to, byť či nebyť spisovatelom. Ide o to vyjadriť sa.*”

Nebo: „*Vždy musí ísť niečo hore k Bohu a dolu ku koreňom.*”

